

מה (עוד) יש ללמוד מתוכנית שליפן?

על תוכנית שליפן נאמר שהיא "לא רק מצוינת, אלא גאונית; היא הייתה מתכון ללא דופי להשגת הניצחון". את כישלונה - בשלבים הראשונים של מלחמת העולם הראשונה - נטו ההיסטוריונים ליחס לשינויים שהוכנסו בה. אולם ניתוח התוכנית מלמד שהיא הייתה לקויה מאוד בכל הרמות - מרמת האסטרטגיה רבתי ועד לרמה הטקטית. הפגם העיקרי שבה היה תלישותה מההקשר המדיני. זאת הייתה תוכנית צבאית "טהורה", שלא לקחה בחשבון את ההיבטים המדיניים הטמונים בה - בראש ובראשונה הפרת הנייטרליות של ארצות השפלה

אל"ם רז שגיא

למלחמה שלא במתכוון; בין אם למלחמה הפורצת מחישוב מוטעה ובין אם למלחמה יזומה.⁵ נהוג לחשוב, שתוכניות מסוג זה הן "צמודות קרקע וזמן", דהיינו רלוונטיות רק לצבא המתכנן, בזמן ובשטח נתונים. המאמר יבחן עד כמה התאימה תוכנית שליפן, שנבחנה בשדה הקרב, למציאות וינסה להסיק מהדוגמא הזאת מסקנות כלליות על תוכניות מגירה. תוכנית שליפן התבססה על שני נתוני יסוד: האפשרות של מלחמה בשתי חזיתות בעת ובעונה אחת והידיעה שמלחמות העתיד יתנהלו בשטחים שעליהם התנהלו מלחמות העבר, דהיינו בשטחים ידועים ומוכרים. שני נתוני היסוד האלה עתידים היו לאפיין גם את תוכניות המגירה של צה"ל.

רקע

שליפן נכנס לתפקידו ב-1890 - שנה שסימנה את תחילתה של תקופה חדשה בתולדות גרמניה: התקופה הווילהלמינית - תוך שהוא מחליף את מורו ומפקדו הדגול מולטקה "הקשיש" (הלמוט קרל גראף פון מולטקה 1800-1891), שהפך לאגדה עוד בחייו כ"מצביא מלחמות האיחוד" של הרייך (ניצחונותיו הבולטים: נגד דנמרק ב-1867 - ניצחון שהביא לסיפוח שלזוויג הולשטיין לפרוסיה; הניצחון על אוסטריה ב-1866 בקרב קניגרץ בבוהמיה; הניצחון על צרפת ב-1871 והדחת נפוליאון השלישי). מולטקה "הקשיש" היה הראשון באירופה (ובמקביל למצביאים של מלחמת האזרחים בארה"ב), שהשכיל לנצל את הרכבת ואת הטלגרף לצרכים צבאיים. כמו כן הוא ניצל את עליונות הארגון והנשק הפרוסי (גיוס כללי, טעינה

לעולם, לעולם, לעולם אל תאמין שמלחמה תהיה נוחה וקלה, או כי מי שמפליג למסע המוזר הזה, יכול להעריך את המשברים ואת הסופות שיפגוש

וינסטון ס' צ'רצ'יל

מתוך: *A Roving Commission*

מבוא

דומה שאין עוד תוכנית כה ידועה וכה שנויה במחלוקת בתולדות ההיסטוריה הצבאית כמו זו הנקראת תוכנית שליפן. הייתה זו החשובה מכל תוכניות המגירה, שקדמו למלחמת העולם הראשונה. היא הוכנה בתור טיוטה ראשונה כבר ב-1897, עודכנה בכל שנה, וגרסתה הסופית נמסרה למטכ"ל הגרמני בסוף 1905 ושימשה כעין צוואה, שכן כעבור כמה חודשים הוחלף הרמטכ"ל שליפן

במולטקה "הצעיר" (הלמוט פון מולטקה 1848-1916). הביקורת עליה נעה מהתייחסות כאל משכן הזדמנויות שהוחמץ ועד להתייחסות כאל הימור פרוץ ובלתי אפשרי.² התוכנית הועתקה ועובדה על-ידי המטה הכללי הגרמני ב-1939 בפיקודו של האלדר³ בתור התוכנית המקורית לתקיפת צרפת גם במלחמת העולם השנייה. תוכניות אופרטיביות (תוכניות מגירה)⁴ קיימות בכל צבא - בין אם

רמ"ט עוצבת "אתגר", סטודנט לתואר שני בלימודי צבא וביטחון באוניברסיטה העברית

לציין, כי שום גוש מהגושים האלה לא גובש כהכנה למלחמה.¹⁴

אבני היסוד של התוכנית

התוכנית התבססה על הגנה בחזית המזרחית, מול רוסיה, באמצעות כ-15% מכלל הכוחות של הצבא הגרמני. יתרת הצבא אמורה הייתה להתרכז להתקפה בחזית המערבית, נגד צרפת. שמינית מן היחידות במערב יועדו להוות כנף (wing) שמאלית, באיזור לורן ("הסדן"). שבע שמיניות מהכוחות שנותרו בחזית זו יצרו כנף ימנית, שכללה חמש ארמיות ובהן 33.5 קורפוסים ועוד שמונה דיוויזיות פרשים. פלנקס אדיר זה נועד לנוע מערבה, בדירוג מימין ומשמאל,¹⁵ לפלוש לתוך בלגיה ולמחוז לימבורג ההולנדי - היא הרצועה המזדקרת דרומה, שכונתה בעגת האסטרטגים "התוספתן הלימבורגי",¹⁶ לסוב כמקבת ענקית דרומה לכיוון צרפת, ללפות את פריז ממערב, ולאחר כיתור העיר להתקדם מזרחה ולבסוף צפון-מזרחה כדי ללכוד את צבא צרפת מעורפו ולכתוש אותו מול ביצוריו שלו.¹⁷

"מלחמה נגד צרפת" - כתב ההגות הגדול של שליפן מדצמבר 1905¹⁸

כיוון שהגבול של צרפת עם גרמניה היה מבוצר מדי - הן כתוצאה ממעשי ידי אדם והן מטבעו הטופוגרפי - הבין שליפן כי אין דרך לתקוף את צרפת, אלא באיגוף מצפון, מה שיחייב לרמוס את הנייטרליות של שלוש מדינות השפלה: לוקסמבורג, הולנד ובלגיה. כדי להצליח במשימה כה גדולה דיברה תוכניתו של שליפן על הקמתה של כנף ימנית חזקה,¹⁹ שתכלול את מרבית הצבא הגרמני, שמאחוריה אמורים היו לצעוד המוני המשמר האזרחי, מיליציות שונות וכוחות עזר יחד עם קורפוסי עתודה. על הכנף הזו הוטל לצעוד במהירות, כדי שתוכל לעבור את המזחק (Harrowness) בין בריסל לנמור וגם לצלוח את המאז בחמישה מקומות על אדמת בלגיה, עוד לפני שתגיע תגבורת צרפתית.²⁰ לוח הזמנים של שליפן קבע כי ביום ה-22 לתחילת התנועה יתפרסו כ-20 קורפוסים על גבול בלגיה-צרפת

אחורית של הרובה ועוד),⁶ את העדיפות המספרית⁷ ואת ההכנות המדיניות היסודיות של הקנצלר אוטו פון ביסמרק (1815-1898)⁸ כדי להביס את יריביו. לימים (1887) עתיד היה מולטקה עצמו לכנות את המלחמות שניהל בשם "מלחמות הקבינט" ולהזהיר, שהתנגשות עתידית עלולה בהחלט "להפוך למלחמת 30 שנה", מפני "שעכשיו יש לנו עניין במלחמות עממיות".

כל המלחמות שקדמו למלחמת העולם הראשונה משנת 1856 ואילך - החל ממלחמת האזרחים בארצות-הברית

(1861-1865) וכלה במלחמת רוסיה-יפן (1904) ובמלחמות הבלקן (1912-1913) - עמדו בסימן גידולה של עוצמת האש ובסימן הרחבתו של גיוס ההמונים למלחמה באמצעות גיוס החובה. לאמיתו של דבר, התפתחותם של צבאות היבשה ושל ציי המלחמה באותה תקופה הייתה מהירה אפילו משל האוכלוסייה או של התעשייה.⁹ השימוש בנשק אוטומטי ובארטילריה - פירותיה של התעשייה החדשה - עורר את הצורך למצוא איזון חדש בין עוצמת האש לבין גורמי התנועה, הקשר וההספקה.¹⁰ למעשה, למאבק בין הצבאות נוספה עתה גם ההתמודדות בין כלל המשאבים האנושיים והכלכליים של המדינות.¹¹ מרוץ חימוש ללא תקדים עבר על רוב ארצות אירופה. נוסף על גידול מרשים ומודרניזציה של צבא היבשה החלה גרמניה לבנות צי מלחמתי גדול (1896), ובכך עוררה את דאגתה ואת עוינותה של בריטניה. הצי הזה "משך" מצבא היבשה משאבים רבים ומה שחשוב יותר - כוח אדם רב. הגידול בצי הוא שאחראי לכך שלצבא גרמניה חסרו שמונה

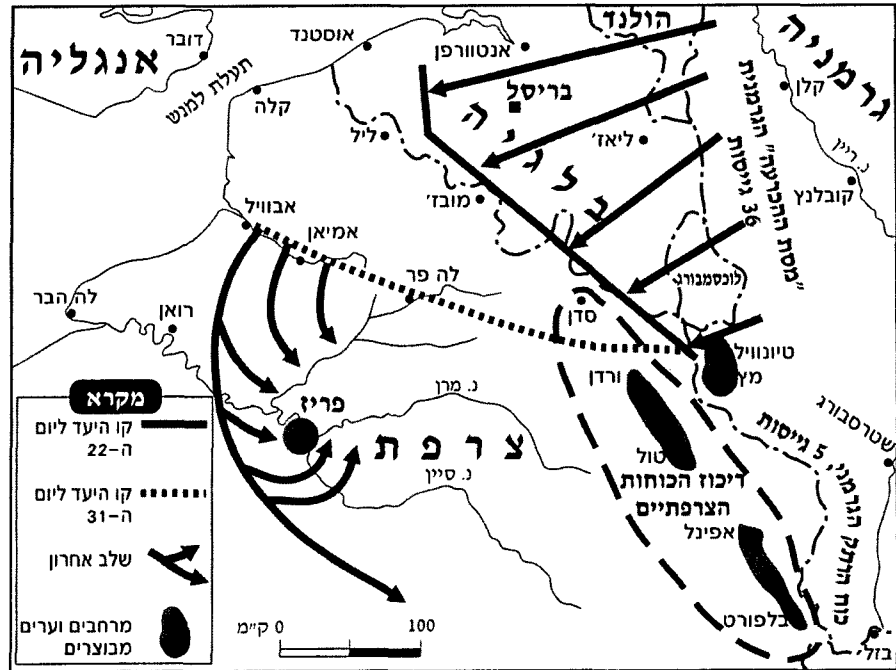
פלדמרשל אלפרד פון שליפן - רמטכ"ל צבא גרמניה בשנים 1890-1906

הביקורת על תוכניתו נעה מהתייחסות כאל משכן הזדמנויות שהוחמץ ועד להתייחסות כאל היסור פרוץ ובלתי אפשרי

קורפוסים, שהיו נחוצים לביצועה של תוכנית שליפן.¹² אולם רק בשיחות פרטיות הסכים הרמטכ"ל שליפן להביע את דעתו על הרסנותו של הצי.¹³

ב-1907, שבע שנים לפני פרוץ המלחמה, היו המעצמות הגדולות באירופה מאוגדות בשני גושים: ברית - צבאית בעיקרה, אבל הגנתית באופיה - שבה היו חברות גרמניה, אוסטרו-הונגריה, איטליה ורומניה; וברית - דיפלומטית ביסודה - שכללה את צרפת, את רוסיה ואת בריטניה. יש

מכה מספר 1: תוכנית שליפן (1905)

ולהעברתם לגבול גרמניה)²⁷ אין לו זכר בתוכנית. יחד עם זאת נרמז בתוכנית, ששליפן העריך כי ניצחון במערב יהפוך את המלחמה במזרח לבלתי נמנעת: "כמה זמן אכן היה נחוץ, על יסוד התוכנית הזו, להפוך את צרפת לחסרת הגנה... עד שהמתקפה הגדולה על רוסיה תהיה בלתי ניתנת עוד לדחייה?"²⁸

תוכנית שליפן היא חריגה בתוכניות מלחמה בכלל ובמטה הפרוסי בפרט. היא מפורטת, מציבה קורפוסים לפי מספריהם ומכתיבה לוח זמנים קשוח למדי. מולטקה "הקשיש", למשל, היה עורך תוכנית היערכות ליום המלחמה הראשון בלבד.²⁹ אותו מולטקה הזהיר מפני האשליה, כי ניתן לסיים מלחמה במהירות בחזית אחת ולהתפנות מייד

אחר כך לחזית האחרת.³⁰ כאמור אין כל הוכחה לכך, שזה מה ששליפן התכוון לעשות. יחד עם זאת נראית התוכנית כהמשך ישיר של הרעיון המבצעי של קלאוזביץ' למלחמה נגד צרפת.³¹ ועל כך מעיר ברנרד ברודי:³² "נקודות המפגש בין חזון קלאוזביץ' לבין זה של שליפן הן רבות, מפורשות ובלוטות... מכדי להיות מקריות". ואלה הן:

1. חלוקת כוחות במקרה של יותר מחזית אחת.
2. יתרון ההפתעה.
3. מהירות ותנופה כיסודות עיקריים.
4. חתירה להגיע ללב ארצו של האויב.
5. הבסה מוחלטת של האויב בלפיתה.
6. כמו כן יש דמיון רב בגישתם לביצורים ולאבטחת אגפים.

בתוכנית שליפן ניתן למצוא רעיונות נוספים של קלאוזביץ', כגון: על הצד החלש יותר לתקוף ולא להתגונן,³³ ישנה חשיבות עליונה ללכידת בירתו של האויב,³⁴ יש לרכז כוח לשם השגת הכרעה במכה אחת, קואליציה של אויבים יש להכריע על-ידי הכרעת אחד מהם (מרכז הכובד)³⁵ ועוד. בתור תלמיד מובהק של קלאוזביץ' אפשר להניח, שכאשר שליפן מדבר על השמדת הצבא הצרפתי, הוא מתכוון למה שהתכוון מורו המפורסם: "הכוחות הלוחמים חייבים להיות מושמדים. זאת אומרת, מוכרחים לכפות על האויב תנאים כאלה, שבהם לא יוכל להמשיך להילחם. כל פעם שאנו משתמשים בביטוי 'השמדת כוחות האויב' – זה בלבד מה שאנו מתכוונים אליו".³⁶

בנוגע לסוגיה של התקפת הנגד הצרפתית – שליפן לא

במגמה לחצות אותו ללא דיחוי.²¹ ביום ה-31 למלחמה, אחרי שורה של קרבות מוצלחים, כבר אמורה הייתה החזית להיות עמוק בתוך השטח הצרפתי, בערך באמצע המרחק בין הגבול הבלגי לפריז, ו-15 קורפוסים היו צריכים לחתור לפריז מצפון לה וללפות אותה ממערב. על שישה מהקורפוסים האלה הוטל להמשיך בתנועה אל האיזור שמדרום לפריז כדי לסגור את שארית הצבא הצרפתי בין שתי הכנפיים או, לחלופין, לדחוק אותו אל הגבול השווייצרי.²² בסופו של המהלך הזה אמור היה הצבא הצרפתי להיות מושמד.²³

הארות לתוכנית וכמה השלמות

תוכנית שליפן לא הייתה למלחמה כוללת,²⁴ אלא למלחמה נגד צרפת בלבד, כפי שעולה משמה המלא (ראו להלן). בשנת הגשתה (1905) היו רוסיה ובריטניה מחוץ למשחק המדיני-צבאי. בריטניה עדיין ליקקה את פצעיה ממלחמת הבורים (1898-1908), וברוסיה הייתה תסיסה פנימית קשה לאחר תבוסתה ליפן (1904-1905).²⁵ כך שממילא היה המטכ"ל הגרמני פטור מעיסוק בשתי חזיתות, מה גם שרשת הרכבות של רוסיה הייתה מצומצמת מאוד בהיקפה, וצבאה היה ערוך עמוק בפנים הארץ. כל התנאים האלה עמדו להשתנות לקראת 1914. לכן לא מובן מדוע פקד מולטקה "הצעיר" כשנה לפני פרוץ המלחמה לגנוז את תוכנית ההיערכות במזרח, כך שעם פרוץ המלחמה נשארה גרמניה כשבידה תוכנית צבאית אחת ויחידה...²⁶ הרעיון שמוזכר אצל רבים, כאילו התכוון שליפן לנצח בתוך שישה שבועות (שהוא פרק הזמן שלו נזקקו הרוסים – על-פי ההערכות – לגיוס הגייסות

יושגו איפוא כל ההישגים מרחיקי הלכת שהוא חתר להשיג? ראשית, באמצעות הקמת הכנף הימנית החזקה ככל שרק ניתן ("הכנף הימנית ככלל אינה יכולה להיות חזקה דיה"); שנית, במהירות, בתנופה ובאמצעות מתקפה מתמדת.⁴⁶ שלישית, באמצעות לכידותם של הגרמנים ("הגרמנים צועדים מאוחדים... צמודים").⁴⁷ האמצעי האחרון, שחשיבותו רבה, הוא האיגופים והלפיתות של צבאו.⁴⁸

במקביל הוטל על הכנף השמאלית, שמנתה בסך הכול שמינית מהכוח במערב,⁴⁹ - 4 קורפוסים חי"ר ו-3 דיוויזיות פרשים - להיערך במץ המבוצרת ולצאת משם למתקפה על ננסי במגמה למשוך ולרתק כוחות צרפתיים רבים ככל האפשר באמצעות כמה שפחות גרמנים.⁵⁰

אם הצרפתים אינם יוצאים למתקפת-נגד - קבעה תוכנית שליפן - יש להעתיק מהכנף השמאלית אל האגף הימני מוקדם ככל שניתן 2 קורפוסים,⁵¹ ואת השניים הנותרים יש לחזק בחטיבות מהמיליציה, 6 בטליונים של "ציידיים" ועוד מספר ארגונים מיליציוניים. אם הצרפתים ייצאו למתקפת-נגד - גרס שליפן - אסור להסתבך בדו-

הוטרד מהאפשרות הזאת, להפך, הוא ייחל לה וכינה אותה "שירות חסד".³⁷ "איתן כסלע" היה באמונתו בעליונות החייל והצבא הגרמניים בקרב פתוח.³⁸ דאגה מועטה הפגין מהאפשרות שבריטניה תשלח לצרפת כוח משלוח. שליפן קבע שבשום מקרה אין להותיר כוח לאבטחה מפני התערבות כזאת,³⁹ שכן במקרה כזה יעצרו הגרמנים, יתגוננו - אם יהיה צורך - יפרישו קורפוסים אחדים, יכו את האנגלים ויחזרו להמשך המערכה נגד הצרפתים.⁴⁰ יתר על כן, שליפן גם טען כי יהיה המקום שבו יופיעו הבריטים אשר יהיה - יש לו תשובה מן המוכן להופעתם בכל מקום ומקום.⁴¹ דאגתו העיקרית הייתה האפשרות שהצבא הצרפתי, המתגונן מנהר לנהר,⁴² יעכב את הגרמנים ויחמוק לדרומה של המדינה במקום להיות מושמד, "[ואז נצטרך] ללכת בעקבותיהם עם חלק מצבאנו, להקיף את פריז מדרומה עם חלק אחר כדי להשלים סגירה על המבצר הזה".⁴³ ועוד קבע שליפן: "אם מתירים להם למשוך הלאה בכיוון הזה, הרי יוביל הדבר למלחמה נצחית".⁴⁴

שליפן סבר שמלחמות ממושכות הן בלתי אפשריות בתקופתו, משום שהן הורסות את המשק המודרני.⁴⁵ כיצד

בתור תלמיד מובהק של קלאוזוויץ, אפשר להניח, שכאשר שליפן מדבר על השמדת הצבא הצרפתי, הוא מתכוון למה שהתכוון מורו המפורסם: "הכוחות הלוחמים חייבים להיות מושמדים"

במסגרת תוכנית שליפן נדרש הצבא הגרמני לנוע כרגל למרחקים גדולים ובמהירות. כתמונה: כוח גרמני עובר בכפר ומרווה צימאווה תוך תנועה. (גבול גרמניה-בלגיה, 1914)

קרבות עקשניים.⁵² והיה והצרפתים בכל זאת יחצו את נהר הריין (דהיינו, יתגברו על הכוח הדל של הכנף השמאלית ויפלוש לתוך גרמניה – ר"ש), כי אז: "הגרמנים יכולים... להיות סמוכים ובטוחים שהצרפתים יפנו עורף חיש מהר" כתוצאה מהמתרחש בגבולם הצפוני.

הערכת המצב

פלדמרשל אלפרד פון שליפן, רמטכ"ל הצבא הגרמני (1891-1906) ואבי התוכנית, ראה את עצמו, כאמור, כאחד מתלמידי קלאוזביץ. בספרו של קלאוזביץ "על המלחמה" ראה שליפן

ספר הדרכה מעשי לניהול מלחמה ולא מסה הדנה במהות המלחמה.⁵³ למעשה, ההשקפה הקלאוזביצית – בהיבט הפרשנות הטכנוקרטי שלה – חילחלה בהשפעת הצבא הגרמני גם לתוך הפוליטיקה של הקיסרות הגרמנית החדשה וכן לכל הממסד הצבאי האירופי.⁵⁴

תוכנית שליפן התבססה על כמה הנחות יסוד בכל הרמות – רמת האסטרטגיה רבתי ועד הרמה הטקטית:

■ ברמת האסטרטגיה רבתי הניחה התוכנית שלוש הנחות: הראשונה, שגרמניה נתונה בתוך סד (בין רוסיה לצרפת), ולכן תיאלץ להילחם בשתי חזיתות – מזרחית ומערבית; השנייה, שהמדיניות כפופה לתוכנית הצבאית וצריכה להתאים את עצמה אליה;⁵⁵ השלישית, שהמלחמה נגד צרפת תקדים את התחלת פעולות האיבה נגד רוסיה.⁵⁶

■ על סמך הנחות היסוד

שברמת האסטרטגיה רבתי נבנתה התוכנית האסטרטגית למיגור צרפת תחילה בשל קרבתה לשטחים המתועשים של גרמניה, יכולתה לגייס מהר יותר את כוחות המילואים שלה וגם מתוך החשש מפני המרחבים הרוסיים ומפני רשת מסילות הברזל הבלתי מפותחת דיה של רוסיה לצורכי מלחמה מודרנית.⁵⁷

■ כתוצאה מהשיקול האופרטיבי, שלפיו גבול צרפת מבוצר היטב, נבחרה חלופה של הבקעה דרך בלגיה.⁵⁸ והיו הנחות נוספות שעליה התבססה תוכנית שליפן:

■ גרמניה אינה יכולה לתקוף בשתי חזיתות בעת ובעונה אחת, ולכן בעת שתתקוף בחזית אחת, תצטרך להגן באחרת. רק לאחר השגת הכרעה בחזית הראשונה תוכל גרמניה לפנות

נגד החזית השנייה.⁵⁹

■ בשטחים שייכבשו בצרפת ימצא צבא גרמניה רק מסילות הברזל הרוסות.⁶⁰

■ ברמה האופרטיבית יכול המטכ"ל הגרמני לפקד באופן ישיר על שתי החזיתות בעת ובעונה אחת בלי להזדקק לדרג ביניים (פיקוד אסטרטגי משולב), דהיינו לא נקבעו מפקדות חזית נפרדות.

■ השיטה הטובה ביותר להשמדת אויב היא לפיתתו ופתיחת מתקפה על עורפו. קרב קניי הפך אצל שליפן לדגם מועדף.⁶¹

■ ברמה הטקטית – חיילי הקצה הימני של הכנף הימנית אמורים היו לצעוד יותר מאלף קילומטרים תוך כדי לחימה.

■ מן הבחינה הלוגיסטית קיווה שליפן, כנראה, (בהתבסס על המענה הלוגיסטי הקלוי בתוכנית עצמה – ר"ש) להזין את צבאו מטוב הארץ שבה יחלוף, לפחות באופן חלקי.⁶²

שינויים בתוכנית

בין 1906 ל-1914, בהיותו הרמטכ"ל של צבא גרמניה, הכניס פון-מולטקה "הצעיר" שינויים אחדים בתוכניתו של שליפן. בין היתר הוא ביטל את הפלישה להולנד ותיגבר את הכנף השמאלית.⁶³ לדעתו של לידל-הרט פגמו השינויים בתוכנית עד כדי כך שניתן לראות בהם את הגורמים העיקריים לביצועה הכושל של התוכנית.⁶⁴

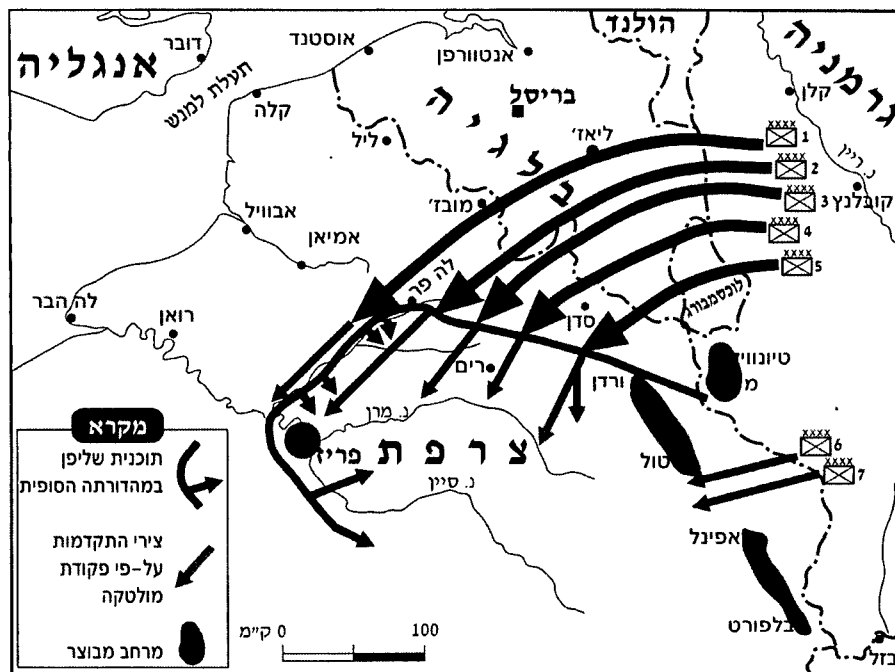
הרמטכ"ל החדש קבע⁶⁵ כי במקום לתקוף את הולנד ו"לפצוע" את נייטרליותה – וזאת כדי להרחיב את שטח המעבר לכנף הימנית הענקית – יש פשוט לכבוש את העיר ליאז' שבבלגיה ואת המבצר שלה שבקרבת הגבול הגרמני. את המבצר הורה מולטקה לכבוש בהתקפת פתע, בטרם יאוישו המאחזים סביבו במגינים, דהיינו מייד עם הכרזת המלחמה.

במשך השנים שלאחר מכן, עד לפרוץ מלחמת העולם הראשונה, הוגדלה הכנף השמאלית על חשבון הכנף הימנית, מפני שמולטקה ועוזרו הקרוב, לודנדורף, לא היו מוכנים לקבל על עצמם אחריות לפלישה צרפתית לשטח גרמני. כמו כן הועברו כוחות נוספים אל החזית המזרחית, שמאוחר יותר פיקדו עליה לודנדורף והינדנבורג בהצלחה ניכרת (קרב טננברג).

מפה מספר 2: השינויים של מולטקה לתוכנית שלופן (1914)

היישום

המלחמה החלה - בניגוד לתחזיות הגרמניות - בחזית המזרחית. בתוך פחות משלושה שבועות הצליח הצבא הרוסי לצאת למתקפה, אם כי לוח הזמנים שלו השתבש בשל זרם הפליטים והארגון הלקוי שלו.

בחזית המערבית פעל גנרל אלכסנדר פון קלוק, מפקד הארמייה ה-1 - ארמיית המפתח לפי תוכנית שלופן - לשיטוח הקשת (שנוצרה) מתנועת האיגוף העמוקה של הכנף הימנית) והחל לדלוק אחרי הבריטים. מולטקה, שגילה הסתייגות הולכת וגוברת מתוכנית שלופן, קידם בברכה את השינוי.⁶⁶ ב-3 בספטמבר 1914 גילה מטוס

סיור צרפתי שהטורים הגרמניים נמנעים מלהמשיך לנוע לעבר פרז', ותחת זאת סוטים לכיוון דרום-מזרח ועל-ידי כך חושפים את האגף שלהם להתקפת-נגד מכיוונה של הבירה הצרפתית. כאשר הסתמנה על המפות המתכונת החדשה של ההתקדמות הגרמנית, קרא קצין צעיר במפקדה בפרז': "הם מציעים לנו את האגף שלהם".⁶⁷ מההערה הזאת הייתה קצרה הדרך להתקפת-הנגד הצרפתית, לתבוסה על המארן ("הנס על המארן") ולמרוץ האיגופים ההדדי,⁶⁸ שהוביל את הניצחון על גרמניה ולמלחמת החפירות הסטטית.

של ארצות השפלה,⁷⁰ אך התוכנית התעלמה לחלוטין ממשמעותו של המכשיר הצבאי החשוב ביותר שעמד לרשות הקיסרות הבריטית - הצי המלכותי.⁷¹ כמו כן התעלמה התוכנית מהאפשרות שארצות-הברית תצטרף למלחמה לצד בעלות הברית. במילים אחרות: בעוד שתוכנית שלופן התרכזת במיגור יריב אחד (צרפת), היא התעלמה מהפוטנציאל לקומם עליה ארבעה אויבים נוספים (הולנד,

גדוד חי"ר גרמני מתקדם למגע בתכניות מחלקתיות צפופות, בהסתמכו על הסיוע הארטילרי המסיבי המתוכנן. (צרפת, 1914)

ביקורת וניתוח

רמת האסטרטגיה רבתי

התכנון נעשה מתוך ראייה צבאית "טהורה" בלי לקחת בחשבון את מטרותיו המדיניות של הרייך. מעולם לא נעשה תיאום של מטרות המלחמה עם האמצעים הזמינים,⁶⁹ ולא נדונו ההשלכות המדיניות של התוכנית הצבאית. אומנם נלקח בחשבון הסיכון שבריטניה עלולה להצטרף למלחמה נגד גרמניה בשל הפרת הנייטרליות

מה (עוד) יש ללמוד מתוכנית שלופן?

מכה מספר 3: המתקפה הגרמנית בפועל (1914)

היסטורית (לפיתת קניי). היה זה ניסיון תמוה להשליך מקרב טקטי על מערכה אופרטיבית תוך התאמה מעוותת של נתוני היסוד ההיסטוריים (קרקע, כוחות ואמצעי לחימה) למציאות המודרנית.

נקודת תורפה מרכזית נוספת של התוכנית ברמות האופרטיבית והטקטית הייתה הפירוט הרב שלה, עד כדי קביעה נוקשה של לוחות זמנים. כל כך בלתי גמישה הייתה התוכנית, עד כי לא היה בה מקום להתערבות רבה יותר של הפיקוד העליון. במילים אחרות, מהרגע שהיא יצאה לדרך היא הייתה למעשה מעין "טייס אוטומטי".

התחום הלוגיסטי

נראה שבתחום הלוגיסטי היו הפערים הנרחבים ביותר בין הרצוי לבין המצוי. למתבונן מן הצד נדמה שהצד הלוגיסטי של "התוכנית הגדולה" לא זכה למחשבה נאותה.⁷⁴ לדוגמה – הארמייה הראשונה של פון קלוק מנתה לבדה כרבע מיליון חיילים ועשרות אלפי בהמות רכיבה ומשא. להשתית את אספקתם (מספוא, מזון ותחמושת) על הארץ לא רק שמחייב התחשבות רבה בעונות השנה (דבר שלא נעשה), אלא העמיד את התוכנית כולה על כרעי תרנגולת.⁷⁵ גם לא ניתן מענה הולם לנושא הקשר, אף-על-פי שהתוכנית דיברה על התקדמות מהירה מאוד של הכוחות. אף שאמצעי הקשר הקיימים היו בלתי אמינים – האלחוט היה עדיין בחיתוליו, והקשר הטלפוני לטווחים ארוכים היה מפוקפק – לא הוקמו מפקדות חזית. כתוצאה מכך נוצר נתק בין המטכ"ל ליחידות הכפופות וביניהן.⁷⁶

סיכום

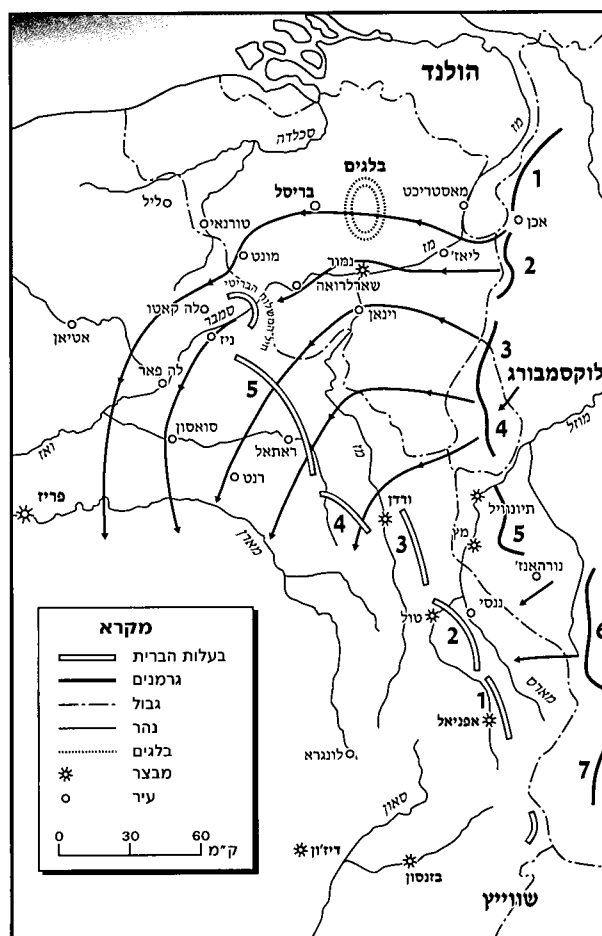
לתוכנית שלפן היו יחסי ציבור מצוינים, אך זו לא הייתה תוכנית מלחמה מקיפה, שהוגדרה על-ידי הדרג המדיני לאור מטרותיו, ושלקחה בחשבון את כל ההיבטים הכלכליים והצבאיים.

זו לא הייתה אלא תוכנית נועזת יתר על המידה, חסרה ולקויה בכל הרמות: רמת האסטרטגיה-רבתי, הרמה האסטרטגית והרמה האופרטיבית והטקטית. במיוחד היא הייתה לקויה בהיבט הלוגיסטי. חמור מכך, ניכר בתוכנית שיחסי הגומלין בין הרמות השונות לא היו ברורים למתכנן.

התוכנית הייתה רחוקה מלהיות, כפי שהגדיר אותה ארכיון הרייך "לא רק מצוינת, אלא גאונית; היא הייתה מתכון ללא דופי להשגת הניצחון".⁷⁷ אלא שדווקא בשל כך ראוי להפיק מהתוכנית מנה גדושה של לקחים, אשר יוכלו למנוע מכל מתכנן לחזור על השגיאות שנמנו לעיל. לדעת, מרבית הלקחים תקפים גם בימינו.

הערות

1. כתריאל בן-אריה, קרבות מופת, תל-אביב, הוצאת לביא, 1994, עמ' 412
2. עזר גת, מקורות המחשבה הצבאית המודרנית, תל-אביב, מערכות,

בלגיה, בריטניה וארצות-הברית). כל זאת מבלי שהדרג המדיני יידע, יבין ויאשר.

הרמה האסטרטגית

תוכנית שלפן היא אכן מדהימה בנועזותה, אך מסתמכת במידה רבה מאוד על כך שהאויב ינהג בדיוק כפי שמתכנן התוכנית חשב שהוא ינהג. יתר על כן, אף ששליפן ראה את עצמו כתלמידו של קלאוזביץ, הרי תוכניתו התעלמה ממושגים קלאוזביציים מרכזיים כגון "חיכוך" ו"אי-ודאות".⁷²

הרמה האופרטיבית והטקטית

מבחינה אופרטיבית הייתה תוכנית שלפן תלויה ביכולתם של כוחות האגף הימני להתגבר במהירות על ההתנגדות ולשמור על קצב התקדמות גבוה. אולם, כפי שכבר הודגש, על חיילי האגף הימני של הכנף הימנית הוטלה משימה כמעט בלתי אפשרית: לצעוד במהירות יותר מאלף קילומטר – לעיתים תוך לחימה.⁷³

מכשלה נוספת שבתוכנית הייתה התעקשותה לחקות דוגמה

- 42. שם, עמ' 152
- 43. שם, עמ' 153
- 44. שם, עמ' 157 (כאן יש כמעט נבואה המתייחסת למלחמת החפירות של מלחמת העולם הראשונה).
- 45. שם, עמ' 47, 53
- 46. שם, עמ' 69, 150, 151, 156
- 47. שם, עמ' 151
- 48. שם, עמ' 145, 149, 150

- 49. שם, עמ' 50, 51
- 50. שם, עמ' 158
- 51. שם, עמ' 159
- 52. שם, עמ' 158
- 53. ואלך, עמ' 88
- 54. ג'ון קינג, תולדות הלחימה, תל-אביב, דביר, 1996, עמ' 318
- 55. ואלך, עמ' 67
- 56. שם
- 57. בן-אריה, עמ' 412
- 58. ון-קרפלד, עמ' 122
- 59. ההנחה הזאת מבוססת אף היא על שני רעיונות קלאוזביציים: 1. "שצורת המלחמה הקרויה מגננה חזקה, כשלעצמה, מן המתקפה..." (קלאוזביץ, על המלחמה, [אנגלית] כרך ב', ספר שיש, פרק 1); 2. כיוון ש"מטרת המלחמה היא הבסת האויב, האמצעי - בהגנה ובהתקפה כאחת - הוא השמדת כוחות הצבא של האויב..." "כיבוש השטח הוא יעד ההתקפה". (שם, כרך ג', ספר שביעי, פרק 3)
- 60. ון-קרפלד, עמ' 125
- 61. ואלך, עמ' 64
- 62. ון-קרפלד, עמ' 125
- 63. פולס, עמ' 35
- 64. באזיל לידל-הרט, אסטרטגיה של גישה עקיפה, תל-אביב, מערכות, 1956, עמ' 163
- 65. ריטר, עמ' 179-180
- 66. שליפן כתב: "החייל האחרון מימין יתחכך בשרוולו בתעלה" (תעלת לאמאנש).
- 67. John Sharnik, Isaac Kleinerman (Producers), World War 1. CBS (Television) Installment, 2
- 68. מכונה בטעות "המרוץ אל הים".
- 69. ואלך, עמ' 70
- 70. בן-אריה, עמ' 413
- 71. ואלך, עמ' 70
- 72. מי הבטיח שהבלגים לא ישמידו את מסילות הרכבת בדרכו של הצבא הגרמני?

- 73. בן-אריה, עמ' 413
- 74. ון-קרפלד, עמ' 125, 146
- 75. שם, עמ' 123-125
- 76. פולס, עמ' 53
- 77. ואלך, עמ' 74

- 2000, עמ' 278
- 3. הצרפתים חשבו שחבל זה אינו עביר לטנקים.
- 4. ההגדרה הצבאית של תוכנית מגירה" היא "תוכנית מכל סוג שהוא, שהוכנה מראש כדי לקצר ולייעל תהליכי תכנון או תהליכי הפיכת תוכנית לפקודה" - מילון צה"ל, עמ' 634
- 5. יהושפט הרכבי, מלחמה ואסטרטגיה, תל-אביב, מערכות, 1990, עמ' 323
- 6. צבי רענן (עורך), צבא ומלחמה בישראל ובעמים, תל-אביב, ספריית הפועלים, 1955, עמ' 308, 384
- 7. יהודה ואלך, תורות צבאיות, תל-אביב, מערכות, 1977, עמ' 98
- 8. Gerhard Ritter, Der Schlieffenplan - Kritik eines Mythos, Munchen, Verlag R. Oldenbourg, 1956, p. 17
- 9. מרטין ון-קרפלד, מלחמה ותחזוקה, הלוגיסטיקה מולונשטיין עד פטון, תל-אביב, מערכות, 1983, עמ' 122
- 10. ארווין רומל, חיל הרגלים תוקף, תל-אביב, מערכות, 1953, עמ' 17
- 11. יהושפט הרכבי, מלחמה ואסטרטגיה, תל-אביב, מערכות, 1990, עמ' 160
- 12. ריטר, עמ' 69
- 13. ריטר, עמ' 75
- 14. דייוויד תומסון, אירופה מאז נפיליאון, תל-אביב, זמורה, ביתן, 1984, כרך א', עמ' 502
- 15. ון-קרפלד, עמ' 122
- 16. סירל פולס, מלחמת העולם הראשונה, תל-אביב, מערכות, 1981, עמ' 35
- 17. ון-קרפלד, עמ' 122
- 18. ריטר, עמ' 145-160
- 19. שם, עמ' 150, 157, 160, 169
- 20. שם, עמ' 148
- 21. מפה מס' 1
- 22. שם
- 23. ריטר, עמ' 168
- 24. ואלך, עמ' 92
- 25. ריטר, עמ' 115
- 26. שם, עמ' 35
- 27. בן-אריה, עמ' 413; ואלך, עמ' 119, ון-קרפלד, עמ' 123
- 28. ריטר, עמ' 69
- 29. שם, עמ' 48
- 30. שם, עמ' 14
- 31. Carl von Clausewitz, On War, New-Jersey, Princeton University, 1984, Book Eight (War Plans), Chapter 9
- 32. מאמר המבוא של ברנרד ברודי לספרו של קלאוזביץ על המלחמה, שם
- 33. קלאוזביץ, עמ' 601
- 34. שם, עמ' 596
- 35. שם, עמ' 597
- 36. שם, עמ' 90
- 37. ריטר, עמ' 52, 153
- 38. שם, עמ' 53
- 39. שם, עמ' 154
- 40. שם
- 41. שם, עמ' 74

